

Colloquium “Eén Heer, Jezus Christus” (2025)

Donderdag 6 februari

Van de apostelen tot Nicea

De moeizame weg naar de formulering van het geloof

Joris Van Ael

Wie is Hij toch?

Wie is Jezus? Wie leerden de apostelen kennen? Wie gaven zij door aan de Kerk, welke Jezus geeft de Kerk sinds het begin aan haar gelovigen door?

Dat is de vraag die ons deze dagen, nu wij de 1700ste verjaardag van de universeel erkende geloofsbelijdenis van Nicea gedenken, bezighoudt.

Reeds toen Jezus door het land trok, predikte, genezingen verrichtte en boze geesten uitdreef, vroegen de leerlingen samen met vele anderen zich af: *Wie is Hij toch?*

Zijn persoon hield allen in de ban, greep allen aan. De leerlingen echter gingen achter Hem aan want *Hij had woorden van eeuwig leven (Joh 6,68)*.

“Heer, ga weg van mij want ik ben een zondig mens” (Lc 5,8), was op een ander moment spontaan uit Petrus’ binnenste opgeweld als hij ‘plotseling’ werd overmand door het mysterie van Jezus’ persoon. Vanuit datzelfde binnenste welde ook zijn antwoord op toen Jezus hem vroeg: *“En gij, wie zegt gij dat Ik ben?” “Gij zijt de Christus, de Zoon van de levende God” (Mt 16,16)*. Het was onverhoeds over zijn lippen gekomen en ofschoon hij amper besepte wat zijn woorden betekenden, bevestigde Jezus de nog onbegrepen uitspraak als ingegeven door de Vader: *“Niet vlees en bloed hebben u dit geopenbaard maar mijn Vader die in de hemel is” (Mt 16,17)*.

Dat Petrus niet begreep wat zijn belijdenis betekende, blijkt al vlug. *Toen Jezus begon duidelijk te maken dat Hij naar Jeruzalem moest gaan; dat Hij daar veel zou moeten lijden, maar dat Hij na ter dood te zijn gebracht op de derde dag zou verrijzen*, gingen menselijke overwegingen de vurig beleden Messias al vlug herleiden tot menselijke proporties: *Zo iets mag u nooit overkomen, Heer!* De harde réprimande van Jezus: *“Ga weg, Satan, terug, Gij zijt Mij een*

aanstoot” (Mt 16. 21-23), bleef even onbegrepen en liet Petrus voorzeker met dezelfde vraag achter, nu nog kwellender: *Wie is Hij toch?*

De lijdende Dienaar, schoner dan de mensen

Zes (Mt) of acht dagen (Lc) na deze verwarrende conversatie wordt evenwel, op mysterieuze wijze een antwoord getoond, toen Jezus met drie apostelen de berg opging om te bidden. Ik citeer het relaas van de transfiguratie volgens Lucas:

Ongeveer acht dagen na de lijdensvoorspelling, nam Jezus Petrus, Johannes en Jacobus met zich mee en besteeg de berg om te bidden. Terwijl Hij in gebed was, veranderde zijn gelaat van aanblik en werden zijn kleren verblindend wit. En zie, twee mannen waren met Hem. Het waren Mozes en Elia die in heerlijkheid verschenen waren en zij spraken over zijn ‘exodus’ die Hij in Jeruzalem zou voltooien. (Lc 9, 28-32).

Wat wordt in dit wonderbaar tafereel aan de apostelen en aan ons getoond, wat vernemen wij over Jezus?

Mozes en Elia onderhouden zich met Jezus over de ‘exodus’ — de uittocht — die Jezus in Jeruzalem zal voltooien. Het gesprek gaat blijkbaar niet slechts over het loutere sterven van Jezus maar over een uittocht waarvan de voltooiing op handen is. Die voltooiing zal gebeuren op een andere berg, op Golgotha. Tabor wijst naar het kruis, maar verbindt het in één oogopslag met verheerlijking, met verrijzenis, met Pasen.

Mozes en Elia stonden in het midden van die op gang zijnde uittocht, verlangden naar de voltooiing ervan, maar zagen haar niet. Zij stonden midden in de ‘verwachting van Israel’ (cf. Lc 2, 25), gelovend in de belofte (Cf Lc 1,55) aan Abraham gedaan, bewust dat er een ‘komen’ gaande was dat van oudsher zinderde in de geschiedenis van het godsvolk. Zij herkenden hier op de berg in Jezus ‘*de Erchomenos*’, Hem die komen moest (Cf. Mt 11,3; Lc 7,19-20) en zij spraken met Hem over de paradoxale voltooiing van de tocht die Hij zou voltrekken op het kruis, de liefdetocht van het Woord, van bij de Vader uitgegaan.

Op Tabor wordt vooraf, Hij die zonder aanzien was, de Lijdende Dienaar, de ontledigde en gekruisigde Jezus ineengeweven met Hem ‘*die de schoonheid van de mensen overtreft*

(Ps 44,3 LXX), met Hem wiens goddelijkheid zichtbaar werd in zijn lichtende gelaat. De gekruisigde en de verrezen is één en dezelfde. Zò wordt Jezus vooraf aan de apostelen geopenbaard als ‘gestorven en verrezen’, en manifesteert zich in Hem het mysterie dat zich van oudsher versluierd had aangediend in Wet en Profeten, in de Schriften.

Dàt is de Jezus die vanaf het begin is verkondigd en doorgegeven en zò klinkt het in de eerste Korintiërsbrief, amper 30 jaar na Jezus’ dood geschreven:

In de eerste plaats heb ik u overgeleverd wat ik ook zelf als overlevering heb ontvangen, namelijk dat Christus gestorven is voor onze zonden, volgens de Schriften en dat Hij begraven is, en dat Hij is opgestaan op de derde dag, volgens de Schriften, en dat Hij is verschenen aan Kefas en daarna aan de twaalf (1 Kor 15,3-5).

Jezus, gestorven en verrezen, ‘van oudsher verkondigd door de profeten’ (Lc 1,70). Jezus, gestorven en verrezen ‘volgens de Schriften’, verschenen aan de apostelen, is de kern van het primitieve kerygma. Door de paaservaring van de apostelen wordt een geloofstraditie ingezet. De waarheid van die ervaring wordt door de Schriften bevestigd, want zij spreken over Hem die komen moest. Het lijden van de Messias èn de onverhoopte uitkomst van de verrijzenis, van oudsher als een vuur smeulend in schepping en Schrift, vaart nu, door het getuigenis van de apostelen, als een blijde boodschap over de aarde, ‘tot het einde der wereld klinkt hun aanroep’. (*Ps 19, 5*) zoals de psalm die op apostelfeesten wordt gezongen het uitdrukt.

Het paasmysterie

Inderdaad, de paaservaring van de apostelen is het hart van het christelijk kerygma. Het ganse christelijke leven steunt op de ontmoeting van de verrezen Heer met zijn leerlingen. Zonder die ontmoeting zou er geen Christusverering zijn, geen christelijke eredienst, geen christendom. We vereren Jezus nog steeds omdat Hij de Verrezene is, die de hoop op de eeuwigheid voor de mensen openmaakt. Het christendom in al zijn fundamentele aspecten is helemaal gebouwd op het feit dat door de verrijzenis, onverhoopt en vooraf ondenkbaar, eeuwig leven is binnengekomen in de tijd.¹

---

¹ Zie: John Zizioulas, *Remembering the Future*, Sebastian Press, 2023, p. 21

De verrijzenis van Jezus openbaart dat er in Hem een macht werkzaam is die ‘*van boven*’ (Joh 6,38; 8,23) komt, van voorbij de wereld die wij kennen. Het is de liefde-macht van God die in zijn eeuwige Woord naar ons toekomt. Het Woord komt van de Vader die de wereld toegedaan is en haar wil betrekken in zijn heil. Door af te dalen, te sterven en te verrijzen verleent dit Woord aan de ‘heilloze geschiedenis’ een ‘onverhoopte uitkomst’, een ondenkbare toekomst, een toekomst die in geen mensenhart kan opkomen. Door de verrijzenis openbaart de geschiedenis zich als ‘heilsgeschiedenis’. Dàt wordt, voor de apostelen helder als het afgedaalde en vernederde Woord, de gekruisigde en gestorven Heer, hen tegemoetreedt als de Verrezenen.

Van dat mysterie getuigt heel de Schrift. Hij is er vol van. Vol van het bidden en roepen vanuit de afgrond van een heilloos bestaan, steeds beantwoord door een ‘*onverhoopte redding*’. Hoeveel psalmverzen kunnen we niet aanhalen waar ‘*het uur van onze nood*’ (Ps 50, 15) verkeert in vrede en dank, als God welwillend neerziet (cf. Lc 1,48) op de arme van hulp verstoken (cf. Ps 72,12). God wordt doorheen heel de Schrift geroemd als redder, verlosser, bevrijder, *in het uur van mijn nood mij een toevlucht* (Ps 59,17).

Van deze ‘onverhoopte’ redding getuigt Irenaeus:

Opdat de mens zou beseffen hoe sterfelijk en zwak hij is, maar ook beseffen dat God zo onsterfelijk en machtig is dat Hij onsterfelijkheid kan verlenen aan het sterfelijke en eeuwigheid aan het tijdelijke. (A.H. III.20.2)

Verrijzenis wijst naar de macht van God. Ze wordt openbaar midden in Jezus’ leven, lijden en sterven. Die liefdemacht die sterker is dan de dood brengt hij in de wereld binnen. Die liefde-macht zindert reeds in de Schriften.

Volgens de Schriften

Wat de aanwezigheid van Mozes en Elia op de berg reeds aantoonde wordt in de ontmoetingen van de apostelen met de verrezen Heer helder en duidelijk: *Beginnend met Mozes verklaarde Hij hun uit al de profeten wat in al de Schriften op Hem betrekking had* (Lc 24, 27). En: *Alles wat over Mij geschreven staat in de Wet van Mozes, in de profeten en de psalmen moet vervuld worden; en verder: Zò spreken de Schriften over het lijden en sterven van de Messias en zijn verrijzenis uit de doden op de derde dag* (Lc 24, 44-45). De verrezen Heer leert hun dat ‘kruis openbrekend in verrijzenis’ de voltooiing is van Gods liefdetocht naar ons. Vanaf dan wordt het paasmysterie de nieuwe leessleutel van de Schrift. Jezus, gestorven en verrezen opent het

Boek (cf. Ap 5, 2-5). *Moest de Messias dat alles niet lijden om in zijn glorie binnen te gaan?* (Lc 24, 25). De verkondiging van Jezus 'gestorven en verrezen' geschiedt 'volgens de Schriften'. Zij stellen het sluitstuk van Gods mensenliefde in het verschiet. Een echo van de geschiedenis die in heilsgeschiedenis verandert horen we in de paaspreek van Melito van Sardes, (gestorven tussen 160 en 190).

Veel is er door de profeten voorzeggd met betrekking tot het paasmysterie dat Christus is, aan wie de glorie in de eeuwen der eeuwen. Amen (vgl. Rom 16, 27).

*Want weggeleid als een lam en geslacht als een schaap
kocht hij ons vrij uit de dienst aan de wereld als uit het land van Egypte.
En Hij bevrijdde ons uit de slavernij van de duivel
als uit de hand van de farao (...)*

*Hij is het die de dood heeft bekleed met schaamte
en de duivel doen rouwen,
zoals Mozes farao.
Hij is het die de wetteloosheid heeft geslagen
en het onrecht kinderloos heeft gemaakt,
zoals Mozes Egypte.*

*Hij is het die ons heeft gered
vanuit slavernij naar de vrijheid,
van duisternis naar het licht,
van dood naar het leven,
van tirannie naar het eeuwig rijk. (...)*

*Hij is het die in velen veel heeft doorstaan.
Hij is het die in Abel is vermoord,
in Isaak gebonden,
in Jakob verbannen,
in Jozef verkocht,
in Mozes buiten gelegd,
in het lam geslacht,*

*in David vervolgd,
in de Profeten verguisd.
Hij is het die vlees is geworden in de Maagd,
die is opgehangen aan het hout,
die is begraven in de grond,
die uit de doden is herrezen,
die in de hoogten van de hemelen
is opgenomen.
Hij is het Lam dat wordt gedood
Hij is het lam dat geen kik geeft,
Hij is het die geboren is uit Maria , dat mooie moederschaap.
Hij is het die uit de kudde wordt gehaald,
en naar de slacht gesleurd,
die 's avonds wordt geofferd
en 's nachts wordt begraven,
die aan het hout niet wordt gebroken
die in de grond niet vergaat,
die is opgestaan uit de doden
en de mens heeft opgericht
uit de diepe van het graf².*

De verrijzenis, de onverhoopte redding, de macht 'van boven', is werkzaam vanaf het begin. Redding wordt ervaren door Noah, uit de zondvloed gered, door Abraham in de onverhoopte geboorte van Isaak, door Isaak die als onschuldige knaap op het hout wordt gebonden. Verrijzenis wordt ervaren door Jozef wiens roepen uit de put wordt beantwoord, door Jona, die een onverhoopte redding kent uit de schoot van de onderwereld. Het mysterie van kruis en onverhoopte redding zindert doorheen heel de Schrift en wekt een hoop die openstraalt in Jezus 'de verrijzenis en het leven' (Joh 11,25).

Het is deze Jezus, gestorven en verrezen volgens de Schriften, die de apostelen, Paulus en de vroege kerkvaders verkondigen. In het mozaïek van de Schrift vinden zij, met vreugde, de

---

² Melito van Sardes, Als een Lam, de oudste paashomilie, vertaald door Vincent Hunink, Kampen 2013, pp. 55-57

beelden en woorden die de Christus vooraf uittekenen, de paaservaring van de jonge Kerk bevestigen en haar woorden geven.

*Want als Zoon geboren
als lam weggevoerd,
als schaap geslacht
en als mens begraven
is Hij opgestaan uit de doden als God,
Hij die van nature God is én mens³.*

We kunnen als volgt, met Fr. John Behr⁴ samenvatten:

De identiteit van Christus, Wie Hij is, is uitgezaaid doorheen de Schrift. Hij blijkt diachroon aangeduid in de Schriften en wordt synchroon samengebracht in de verkondiging. De Schrift is een compendium, een schatkamer van beelden, figuren en woorden die ‘vlees’, consistentie en realiteit geven aan de Christus die de apostelen verkondigen. De Schrift openbaart zich als een alomvattende metafoor, een ruime trope, die de Christus becommentariëren. Christus’ dood en verrijzenis zijn voortaan de hermeneutische lens die het stille licht dat sluimert in de Schrift op een nieuwe manier breekt en zijn ultieme betekenis doet aanlichten. De apostolische verkondiging verdicht de Schrift tot een ‘beknopt Woord’. Wat door veel woorden, gebeurtenissen en figuren was aangeduid wordt beknopt samengevat in Christus, en in het woord van het eerste kerygma: in Christus, gestorven en verrezen ‘volgens de Schriften’.

Dood en verrijzenis staan niet op zich. Even belangrijk is de interpretatie ervan ‘volgens de Schriften’ en dat in de context van een gemeenschap die dit mysterie viert⁵.

‘Voor Melito en voor zijn gemeenschap was de liturgie de plaats waar de heerlijkheid van God in Jezus Christus, de overwinning van de verrijzenis en de pijn van de passie, de mysteriën door de Schriften verkondigd en de ervaring van gered te zijn, nu en in de toekomstige tijd, werkelijkheid werden. Vooral in de feestelijke paasnacht ontmoetten Melito en zijn gemeenschap hun Heer en werden zij in staat om de eeuwige triomf van Christus te verkondigen’⁶.

---

³ Ibidem. p. 29

⁴ Zie John Behr, Irenaus of Lyons, Identifying Christianity, Oxford, 2013, pp.124 e.v.

⁵ Zie: John Behr. Identifying Christianity, Oxford 2013, p. 11

⁶ Zie: Melito of Sardis, On Pascha, St. Vladimir’s New York, 2001. Introduction by Alistair Stewart-Sykes, p.35.

Het oerkerygma herkend in de mondelinge tradities over Jezus

Die 'eerste' verkondiging van het oerkerygma verbindt zich gaandeweg met het getuigenis van de ooggetuigen, met de mondelinge tradities over het leven en de werken van Jezus en met de collecties van bewaarde woorden van Jezus. Het latere nieuwe Testament komt vanuit deze elementen tot stand als een herkenbaar en ruim geaccepteerd getuigenis over Christus. Die vroegste geschriften worden in diepe eenklank bevonden met het oerkerygma. Lijden, kruis en verrijzenis zijn duidelijk het perspectief van waaruit het handelen en leven van Jezus wordt geïnterpreteerd. De evangelies die vanaf de tweede helft van de eerste eeuw circuleren, beroepen zich bovendien op apostelen of op de opvolgers of gezellen van de apostelen, zoals Marcus en Lucas, maar het is het oerkerygma dat hen authenticiteit verleent. De apostolische oorsprong is een tweede garantie voor de waarheid van de boodschap en voor het identificeren van wie Christus is. En die Christus wordt verder door de geschiedenis gedragen door de successie van de apostelen, door de Kerk.

Want niet via anderen hebben wij kennis gekregen van het plan van ons heil dan via hen door wie het evangelie tot ons gekomen is. Datgene wat zij eerst hebben verkondigd, hebben zij immers later naar Gods wil in geschriften aan ons overgeleverd, om als fundament en pijler van ons geloof te dienen (AH. II.1.1).

De tot Schrift verheven getuigenissen van de evangelisten en de oudste geschriften gaan niet over wie Jezus was, maar over wie Jezus is. Ze zijn eerst en vooral belijdenis van de levende Heer, "Dezelfde gisteren, vandaag en voor eeuwig" (Hebr 13,8). Zij zijn geënt op de Schriften. Messiaanse titels en messiaanse werken: zieken genezen, blinden doen zien en doden ten leven wekken worden in Jezus' handelen herkend (cf. Lc 7,22) en bevestigen dat Hij de Komende is (Lc 7, 19), wiens vertroosting Israël verwachtte (Lc 2.25). *De latere canonieke Evangelies zijn dus geen pogingen om accurate historische gegevens te verzamelen, maar zij zijn in de eerste plaats getuigenissen en schriftuurlijke herkenning van de persoon van Jezus Christus, met als basis het oerkerygma van Jezus, gestorven verrezen⁷.*

---

⁷ John Behr, *The Way to Nicaea*, St. Vladimir's New York, 2001, p. 54

De synoptici tekenen Jezus uit vanuit het standpunt van de verrijzenis maar nog niet vanuit de verheerlijking van Jezus bij de Vader. Dat gebeurt bij Johannes⁸. Daar is Jezus degene die *'van boven is'* (Joh 8, 23), én die is afgedaald (Joh 3,13). *Hij is het Woord dat van in den beginne bij God was, God was, dat onder ons heeft gewoond, en dat mens is geworden (Fil 2, 7; Joh 1,14).* Hij is enerzijds degene die *'in de schoot des Vaders is'* (Joh 1, 18) en anderzijds toch zo menselijk: *die weent om Lazarus (Joh 11,33) en zijn leerlingen vrienden noemt (Lc 15,15).* *Hij is uit de hemel neergedaald (Joh 3,13), Hij is mens geworden én Hij is degene aan wie de Vader de heerlijkheid teruggeeft die hij van in de beginne bij Hem bezat (Joh 17, 5).*

Er is één Christus. De eeuwige Zoon, de mens-geworden, vernederde en weerom verheerlijkte Heer is één en dezelfde. Het ogenblik van zijn uiterste vernedering is tegelijk het ogenblik van zijn verheffing en verheerlijking, een verheffing die als gave aan allen ten deel zal vallen: *"Want deze Mensenzoon moet worden omhooggeheven, opdat eenieder die gelooft in Hem eeuwig leven zou hebben"* (Joh 3,13-14). Deze vernedering-verheffing is niets minder dan de voltooiing van Gods werk. De grote liefde-uittocht van God naar de mensen wordt bekroond als Jezus verheven, ja geïtroniseerd wordt op het Kruis. Dan trekt Hij allen tot zich (Joh 12,32). En Jezus, vanop het kruis, bevestigt: *Het is volbracht (Joh 19,30).*

We kunnen tot dusver een aantal dingen besluiten over de identiteit van Jezus:

- Zij is onlosmakelijk verbonden met Kruis en Verrijzenis
- Zij is tevens onlosmakelijk verbonden en gegrondvest in het werk van God vanaf het begin zoals het wordt verhaald in de Schriften. Hij is de Messias die de Messiaanse werken volbrengt.
- Hij is niet 'de' God, Hij is niet de Vader, maar Zoon van God en Woord van God en in die zin van in het begin bij God en God. Hij is de Kyrios, de Heer.
- Dit alles op dezelfde manier geloofd, gevierd en beleden in concrete gemeenschappen, overal verspreid, in de synaxis van de H. Eucharistie.

---

⁸ John Behr, Ibidem p.51 e.v.

De Canon van de waarheid

Dat alles maakt van Jezus een van iedereen en allen onderscheiden persoon: geen enkel partieel beeld of geen enkele van het geheel afgezonderde beschrijving kan Hem omvatten. De woorden en daden van Jezus, wat men van Hem denkt, wat van Hem overgeleverd werd, dat alles wordt gezift en beoordeeld vanuit het oerkerygma. Hij is Messias én Lijdende Dienaar, Hij is zoon van David én Heer van David, Hij is geen priester, maar Hogepriester, hij is niet 'een zoon van God' maar 'de Zoon van God', even goddelijk als God zelf. Hij is Woord van God en beeld van God, evenbeeld van zijn wezen⁹.

Het proces van selectie en herkenning op basis van het oerkerygma leidt gestaag naar een 'afgebakende en afgezonderde' Jezus. Er groeit een aanspraak, steeds dominanter en exclusiever, dat er slechts één correcte manier is om te verstaan wie Jezus is: de Zoon van de Vader, het Woord van God, mens geworden, gestorven en verrezen volgens de Schriften, tegelijk God en tegelijk mens.

Fr. John Behr stelt: dat is geen Grieks filosofisch brouwsel maar een verder zetten van wat in elk van de Nieuwtestamentische geschriften al gebeurt, een zich verder zettende en zich voltrekkende herkenning van Wie Jezus is¹⁰. Een herkenning die al heel vroeg een canonieke vorm krijgt in de '*Canon van de waarheid*' of de '*Regula fidei*', nog vòòr het Nieuwe Testament als Schrift was erkend.

Het is Ireneüs die als een van de eersten alle elementen ineenvoegt: Hij verbindt het oerkerygma volgens de Schriften met de geschriften van de apostelen, met de evangelies en de brieven, die hij op hun beurt als Schrift beschouwt, met als garantie hun apostolische oorsprong. Hij voegt dat alles samen in de '*Canon van de waarheid*' of de '*Regula fidei*', de geloofsregel. Die moet uitdrukking geven aan en toegang verlenen tot het geloofsgeheim, het tevens vasthouden maar ook afbakenen.

Er zijn verschillende varianten bekend¹¹ die alle, in korte zinsneden die gemakkelijk te onthouden zijn en de kern van het geloof verwoorden. De *Regulae fidei* zijn ook vanaf het begin verbonden met het doopsel en met het toetreden tot de geloofsgemeenschap van de Kerk¹².

---

⁹ Cf. Hebr 1,3

¹⁰ John Behr, *The Way*, p. 55

¹¹ O.a. bij Tertullianus en Clemens van Alexandrië.

¹² Zie AH. I.9.4

In het eerste boek van de *Adversus Haereses* haalt Ireneüs een vrij uitgebreide versie van de geloofsregel aan:

Inderdaad, de Kerk, hoewel verspreid tot aan de uiteinden van de aarde, heeft van de apostelen en van hun leerlingen het geloof gekregen in één enkele God, de almachtige Vader, 'die hemel en aarde gemaakt heeft en al wat zij bevatten' (Ex 20,11), en in één Heer Christus Jezus, de Zoon van God, die mens is geworden voor ons heil, en in de Heilige Geest, die door de profeten de heilsbeschikkingen heeft verkondigd, de komst, de geboorte uit de Maagd, het lijden, de verrijzenis van bij de doden en de lichamelijke opname in de hemel van de welbeminde Christus Jezus onze Heer, zijn aankomen in de heerlijkheid van de Vader, om alles te recapitulieren en alle vlees van het menselijk geslacht te doen verrijzen, opdat voor Christus Jezus onze Heer, onze Redder en onze Koning, naar het welbehagen van de Vader, elke knie zou buigen in de hemel op de aarde en onder de aarde en Hem zou belijden, en om over allen een rechtvaardig oordeel te vellen.

(...)

En de Kerk, ofschoon verspreid over de hele aarde, bewaart deze verkondiging zorgvuldig, alsof ze in één huis woonde, ze gelooft erin op een identieke wijze, als had ze slechts één ziel en éénzelfde hart, en ze predikt, onderwijst en geeft deze verkondiging door met eensgezinde stem, als had ze slechts één mond (A.H. I.10.1).

Veel opinies

Dit afbakenen was nodig, want al heel vlug, reeds van in de apostolische tijd, werd aan het apostolische geloof op verschillende manieren door het naar logica zoekende menselijke verstand, gewrongen.

Sommigen maakten Jezus los van de Schriften en kwamen zo uit bij een 'eigen en gefantaseerde' Jezus.

Anderen maakten Jezus los van de Christus, beschouwden Hem als louter mens en herleidden Hem tot de zoon van Maria en Jozef, niet meer dan een profeet.

Nog anderen plaatsten Jezus in de hemel en ontteden Hem van zijn mens-zijn dat voor hen slechts schijn was.

Weer anderen gaven de eenheid van Jezus' persoon op, deelden hem op in een menselijke persoon en een goddelijke die om beurten handelden of zich gedroegen volgens de twee naturen.

Jezus losgemaakt van de Schriften

De weerbarstigheid van de Schrift, zijn paradoxen en ongerijmdheden brachten nuchtere denkers ertoe eraan te sleutelen. Dat deed Marcion (ca.85 - ca. 150) een uit Sinope ingeweken rijke reder, die in Rome aangekomen, aanvankelijk binnen de 'Grote Kerk' zijn plaats had. De elementen in de Schrift die hem stoorden, de tegenstellingen en ongerijmdheden vatte hij samen in een boek: *de Antitheses*. Wat volgens hem niet klopte filterde hij eruit. Heel het Oude testament oordeelde hij uiteindelijk als waardeloos, en hij hield alleen een gefragmenteerd Lucasevangelie over en enkele teksten van Paulus. Hij beoordeelde de Schrift van buitenaf, vond niet de weg naar het 'verborgen Woord', kon het diepere betekenisveld dat de hele Schrift doortrekt niet bereiken en kon daarom de Christus *zoals hij die zich wenste* niet vinden in de Schrift en paste daarom de Schrift aan zijn verlangen aan. Hij schaarde volgelingen rond zich, het werd een eigen beweging die zich steeds verder van de 'Grote Kerk' verwijderde en zich tenslotte daarvan uitsloot. De Kerkvaders hebben hem bekritiseerd omdat hij met de Schrift, zich ook de Christus toe-eigende, een eigen Christus fabriceerde, ondergeschikt aan zijn eigen wensen en ideeën. De Schrift verminken is Christus verminken. Een groot gevaar dat de Christusverkondiging door de eeuwen heeft belaagd, tot op vandaag.

Anderen, vooral de groepen die men onder de noemer van de gnostici plaatst en tegen wie de grote Ireneüs (140-202) zich keerde in zijn *contra Haereses*, breidden de Schrift uit met eigen mythen, selecteerden de pericopen die pasten in hun eigen verhaal en gaven die bovendien een eigen interpretatie die hun mythen moest ondersteunen.

De waarheid openbaarde zich volgens hen in de eerste plaats in een persoonlijke, innerlijke ervaring. Die prevaleert op 'de Heer volgens de Schriften' die de apostelen verkondigden. De gnostici passen de Schriften en andere bronnen op allerlei manieren aan, om hun eigen innerlijke wereld verhaal en verwoording te geven. Ireneüs' kritiek is duidelijk: het resultaat is een eigen godsdienstig fabricaat, projectie van subjectieve ervaringen en gevoelens en bijhorende zelfgeconstrueerde denkbeelden. Hun benadering staat in schril contrast met 'de Christus volgens de Schriften' die de apostelen van Jezus en de H. Geest ontvingen, die aan Paulus werd overgeleverd en die via de apostolische successie aan de ganse Kerk als de ware Heer werd 'getraditionneerd'. Irenaeus:

Zo is hun leer, die noch door de profeten werd verkondigd, noch de Heer heeft onderwezen, noch de apostelen hebben doorgegeven. Zij roemen zich erover de kennis op een meer uitmuntende manier te hebben ontvangen dan alle andere mensen. Door teksten die vreemd zijn aan de Schriften toe te voegen en, zich inlatend met, zoals men het zegt, koorden te vlechten met zand, spannen zij zich in om nu eens de parabels van de Heer, dan weer de orakels van de profeten en de woorden van de apostelen aan te passen aan hun spreken opdat hun fantasieën niet verstoken zouden lijken van getuigenissen. (Irenaeus AH 1.8.1).

Jezus, begenadigd mens

Een andere vertekening van het apostolische kerygma kwam uit joodse hoek. Reeds in Jezus' leven was gebleken hoe de joodse religieuze leiders aanstoot namen aan het feit dat Jezus zichzelf 'Zoon van God' noemde. Zij kenden God als Eén. Er kon geen ander zijn. Zijn 'afdaling' was eens en voorgoed gebeurd in de Wet en in de profeten. Ook de verwachte Messias werd in die lijn gedacht. Hij kon slechts een profeet zijn.

Verschillende joods-christelijke bewegingen zagen het licht, waaronder de Ebionieten en de Adoptianisten¹³. Zij beschouwden Jezus als een gewone mens door God aangenomen en begeesterd. De vroege kerkvaders noemen hen de Judaïstanten¹⁴. Zij huldigden het nieuwe van Jezus, maar bleven Hem, zij het met een bijzondere status, plaatsen in de rij van de profeten¹⁵. Maar hierdoor missen zij wat de Schrift belooft: dat God zou gezien worden in het vlees. Alleen als Jezus waarlijk mens is en waarlijk God ligt voor de mensen de weg naar het deel hebben aan God open. Het eeuwige leven, de verbinding met de hemel en met God, gaan voorbij aan wie Christus beperken tot zijn mens-zijn.

---

¹³ De eerste contestaties van de nieuwe boodschap doken op bij de christenen uit het jodendom. Het idee dat Jezus Zoon van God was bleek al vlug een steen des aanstoots voor hen. Deze joods-christelijke kringen brengt men gewoonlijk onder de naam Ebionieten samen. Christus is in hun ogen 'de uitverkorene van God', de ware profeet. Hij is geschapen als een van de aartsengelen, regeert over de engelen en over alle schepselen...

De Adoptianisten dachten in dezelfde lijn: Jezus was louter mens, '*psilos anthrōpos*', maar uitzonderlijk begenadigd. Beide overtuigingen vertrekken van een gesloten joods monotheïsme. Er kan dus geen 'God uit God' zijn. Ze blijven vastzitten aan het joodse model van de profeet, een door God begeesterd mens. Zie Aloïs Grillmeyer, *Le Christ dans la tradition chrétienne, de l'âge apostolique à Chalcédoine*, Paris, 1965, pp 115-117

¹⁴ Zie vb. Ignatius van Antiochië, Brief aan de kerk van Filadelfia, V1 en nog op andere plaatsen.

¹⁵ Deze groepen, die zich hebben gehandhaafd op het Arabische schiereiland, zouden mee aan de oorsprong liggen van de islam. Zie: *Ignazio De Francesco; Sabino Chialà, I detti islamici di Gesù, Milano 2011*

...Maar hoe zouden wij verenigd kunnen worden met de onvergankelijkheid en de onsterfelijkheid, als de Onvergankelijkheid en de Onsterfelijkheid niet voorafgaandelijk geworden waren wat wij zijn? (AH. III.19.1).

De mens van God en Jezus van de Christus verwijderen, is voor Irenaeus zoveel als de aarde scheiden van de hemel. Wie Jezus tot louter mens reduceert, Hem loshaakt van zijn goddelijke oorsprong, ontzegt zichzelf de hemel. De eenheid van God en mens in Jezus is de absolute voorwaarde om het kindschap Gods te kunnen ontvangen. Jezus Christus verlost ons voor de ontmoeting met God, voor de kennis en de deelname aan Gods eigen natuur¹⁶. Dat zijn voor Irenaeus geen woorden, maar dé essentie van de apostolische ervaring en van het geloof van de Kerk.

Jezus een schijngestalte van God

Een ander gevaar dreigde van Griekse kant. De Griekse geest, steeds naar boven getrokken, was geneigd om Christus in de hemel te plaatsen, Hem los te haken van het concrete mens-zijn. De altijd aanwezige aversie in de Griekse cultuur voor materie en lichamelijkeheid deed hen het leven en lijden van Christus als fake beschouwen¹⁷. De mensheid van Jezus was schijn, zijn lijden een schijnmaneuver van God. Ignatius van Antiochië (†107) benadrukt de realiteit van de passie van Christus. Christenen zijn gegrondvest in de lichamelijke liefdedaad van Christus op het kruis, ultiem waarmerk van de menselijke tastbaarheid van Gods liefdevolle komen en waarborg voor onze redding.

Jezus is niet alleen uit de hemel neergedaald en *Zoon van God*, Hij is ook *Zoon van David*. Hij komt voort uit een menselijke genealogie. Ten slotte voegt Ignatius ook het ultieme argument toe: God is in de Zoon mens geworden, Hij heeft werkelijk geleden en is werkelijk gestorven om ons te redden, om de weg naar God open te maken. Redding kan niets anders zijn dan verbonden worden met God. Als men Jezus zijn mens-zijn ontzegt en Hem in de hemel isoleert, blijft de mensheid verweesd achter. Ignatius van Antiochië schrijft aan de kerk van Smyrna en hij prijst haar gelovigen...

---

¹⁶ Cf. 2 Petr 1,4

¹⁷ Zie: Aloïs Grillmeyer o.c. pp. 116 -117. Deze strekking wordt docetisme genoemd, van *dokeō*, schijnen.

...Want ik heb opgemerkt dat u onwankelbaar bent in een vast geloof, als het ware naar lichaam en geest genageld aan het kruis van Jezus Christus en gegrondvest in de liefde door het bloed van Christus, vast overtuigd dat onze Heer werkelijk naar het vlees uit het geslacht van David is, de Zoon van God, naar Gods wil en kracht geboren uit een maagd en gedoopt door Johannes 'opdat alles wat vastgesteld was volbracht zou worden' (Mt. 3,15).

(...) Dat alles heeft Hij geleden om ons te redden. En Hij heeft werkelijk geleden, zoals Hij ook werkelijk verrezen is en niet, zoals sommige ongelovigen zeggen, slechts in schijn.¹⁸

Jezus is een andere persoon dan de Christus

Ten slotte duikt nog dreiging op. Men wil het goddelijke en menselijke in Jezus wel als echte realiteiten erkennen, maar de scheidlijn tussen hemel en aarde wordt dwars door de persoon van Jezus getrokken. Er leven twee personen in Jezus Christus, een goddelijke en een menselijke. De mens Jezus is een andere persoon dan de Christus die uit de hemel is neergedaald. Beiden, Jezus en Christus, handelen enerzijds op een menselijke en anderzijds op een goddelijke wijze. De eenheid van de persoon van Jezus wordt prijsgegeven, Hij wordt losgemaakt van de Christus. Ireneüs:

.. Want hun systemen (...) verkondigen dat Hij die geleden heeft en geboren is, dat wil zeggen: Jezus, een ándere is dan die in Hem is afgedaald en er vervolgens is uit opgestegen, dat wil zeggen: Christus (AH. III. 16.6).

De vroegste kerkvaders waren zich bewust van de verdraaiingen die het ware heil aan de mens ontnamen. Alle aangehaalde afwijkende visies op Christus, reduceren het mysterie van de ene ongedeelde god-menselijke persoon van Jezus Christus tot rationeel behapbare proporties. De apostolische schrijvers¹⁹ bespeurden er reeds de tekenen van en de eerste Kerkvaders die we boven citeerden, nog met hun beide voeten in de apostolische tijd, waarschuwden er uitdrukkelijk voor. Steeds was de redding van de mens de inzet. Vanaf het begin werd redding begrepen vanuit het mysterie van Christus, vanuit het evenwicht tussen goddelijkheid en menselijkheid in de ene ongedeelde persoon van Jezus Christus. Alleen door het komen van God zelf in het 'reële-onze' werd 'kennen van God' en 'ontmoeting met God', mogelijk.

---

¹⁸ Ignatius van Antiochië, Brief aan de Kerk van Smyrna, I,1 en II, 1. Zie ook IV, 2

¹⁹ De evangelisten

In een sterke tekst drukt Irenaeus nog eens uit wat in het geding is. Na duidelijk de andersheid en transcendentie van de ene God te hebben gesteld in *de grootheid* van God, ziet hij God *volgens zijn liefde* in de Zoon afdalen, om zich met het schepsel te verenigen:

Zodoende is er slechts één God, die door het Woord en de Wijsheid, al wat is, gemaakt en ingericht heeft. Hij is de Schepper en Hij heeft de wereld toegewezen aan het menselijke ras. Naar zijn grootheid is Hij ongekend door alle schepselen die Hij gemaakt heeft: want niemand heeft zijn hoogte gepeild, noch de ouden, noch iemand van de tijdgenoten. Nochtans, volgens zijn liefde, is hij te allen tijde gekend dank zij Hem door wie Hij alles geschapen heeft: deze is niemand anders dan zijn Woord, onze Heer Jezus Christus, die, in deze laatste tijden, zichzelf mens heeft gemaakt tussen de mensen teneinde het begin met het einde te verbinden, dat wil zeggen: de mens met God. Ziedaar waarom de profeten (...) vooraf zijn komst naar het vlees hebben gepredikt, waardoor de vermenging en de communio van God en mens verwerkelijkt zijn geworden, naar het welbehagen van God.

Inderdaad, vanaf het begin heeft het Woord aangekondigd dat God door de mens zou worden gezien. Dat Hij met hen zou leven en gesprekken voeren op de aarde en dat Hij zichzelf zou ‘veraanwezigen’ voor het werkstuk door Hem geboetseerd, om het te verlossen, en om Zich door hem (zijn werkstuk) te laten grijpen (...) opdat de mens, verstrengeld met de Geest van God, binnentreedt in de glorie van de Vader.

(...) Het Woord van God, Jezus Christus onze Heer, die, door zijn overvloeiende liefde, datzelfde geworden is wat wij zijn, teneinde ons datzelfde te laten worden wat Hij is (AH. IV.20.4).

De verhouding Vader - Zoon in de aandacht

Op het einde van de tweede eeuw en gedurende de derde eeuw schoten een aantal pogingen op om de verhouding van Jezus Christus tot de ene God en Vader te verklaren. Hoe was Jezus God?

De eredienst van de ‘Grote Kerk’ gaf geen verklaring, geen uitleg hierover, maar beleed het Zoonschap van Jezus als waarheid, bezong het maar liet het verder onverklaard; wèl klonk er door wat dit mysterie als heil bracht aan de mensen, nl: de mogelijkheid om deel te hebben aan het goddelijke leven, een pad dat uitdrukkelijk werd gesymboliseerd en beleefd in de opbouw van de H. Eucharistie, eindigend op ‘communio’. Jezus Christus, het Woord van God, was de poort naar de Vader, en naar participatie aan het goddelijke leven.

In de volgende decennia werden de debatten over de relatie van Jezus tot de Vader steeds pittiger tussen verschillende groepen in Rome. De stelling dat Jezus een louter mens was dook herhaaldelijk en met een zekere hardnekkigheid op. Ze bereikt een hoogtepunt met Paulus van Samosate die in het concilie van Antiochië in 279 werd veroordeeld²⁰.

Weer anderen verminkten Jezus in een andere zin, zij maakten van hem een louter lichamenlijk omhulsel dat bezielde was door God²¹.

Bovendien lokte de 'Goddelijkheid' van Jezus het verwijt uit dat er twee goden zouden zijn en later, als de Heilige Geest in het geding kwam zelfs drie goden, drie los van elkaar bestaande godheden die afzonderlijk opereerden.

Sabellius²² dan weer leerde dat de Vader zelf Zoon was geworden bij de menswording en zelf was gestorven op het kruis. Dat de Zoon en de Geest slechts een verschijningsvorm, een modaliteit waren van de ene God, de Vader.

Het waren allemaal pogingen om de identiteit van Jezus als Zoon van God en Woord van God in beredeneerde bewoordingen te vatten, maar die uiteindelijk niet strookten met de in de eredienst en gebed bezongen, beleden en ervaren Christus. Telkens weer ketsten de redeneringen af op de 'sensus fidei' die leefde in het hart en het diepe geheugen van de Kerk. Was het de taak van de Kerk om de samenstelling van de persoon van Christus te analyseren of was het haar taak om voort te bouwen op het oude kerygma, sterk aanvoeld door de door de synaxis gevoede geloofszin, vastgelegd in de *Regula fidei* en in de traditie van het Evangelie volgens de Schriften? Moest het gaan over beredeneerde en ingebeelde mogelijkheden van hoe Jezus in elkaar zit, of zou het gaan over geloof, verkondiging, getuigenis en belijdenis van het mysterie van de grote heilsdaad van een God die in Jezus mens wordt, gestorven is en verrezen?

---

²⁰ Het geval Paulus van Samosate en zijn veroordeling blijft een beetje floers omwille van de beperkte documenten, maar ook omdat zijn tegenspeler wellicht ook niet helemaal vrij was van een zeker docetisme. Paulus van Samosate werd er ook van beticht de ene persoon van Jezus op te splitsen in twee personen, een goddelijke en een menselijke, wat uitsluiting van het menselijke voor het goddelijke betekende.

²¹ Later zich manifesterend in de dwaalleer van Apollinarius van Laodicea (ca. 310 - ca. 392)

²² Sinds 215 leider van de modalisten in Rome. De Zoon en de Geest zijn 'bestaanwijzen of modi' van de ene God, en hebben geen eigen hypostase.

De hele derde eeuw werden tal van tegengestelde meningen geopperd en dat woog zwaar op de 'Grote Kerk'. Voor haar was het wèl duidelijk: de Vader en de Zoon konden niet op een hoopje worden gegooid; evenzeer was het duidelijk dat de Zoon niet een louter mens was of en in een mens vermomde god. Hij was ook niet een mens die God wordt, maar wel God die mens wordt, *van bovenuit*, juist zoals het Evangelie van Jezus Christus niet een evangelie is van mensen maar het evangelie van God²³.

Tenslotte, de grote Origenes, geboren Alexandrijn en hooggeleerde christen, uitmuntend kenner van de Bijbel, veroordeelde Sabellius en allen die van Christus een schepsel maakten. Hij ging in zijn meer speculatieve werken en in zijn commentaar op Johannes subtieler en diepgaander in op de verhouding van Vader, Zoon en Heilige Geest. Toch liet ook hij een enigszins ambigu verhaal achter. Jezus was Zoon van God, één met God, maar hoever deze eenheid ging wist hij niet altijd in duidelijke termen en consequent te verwoorden, zodat steeds een zweem van 'onderschikking' aan het statuut van de Zoon (en de Geest) bleef kleven. De Vader is groter dan Hem. Ofschoon de geleerden er nu meestal van overtuigd zijn dat Origenes misschien niet zoveel te verwijten valt, was de ambiguïteit van zijn verwoording in die tijd een wapen dat in twee richtingen sneed. Zijn geschriften leverden argumenten aan de verdedigers van de goddelijkheid van Jezus, maar evenzeer aan hen die Hem 'onder' God plaatsten. Lang bleef de verdenking aan hem kleven dat hij het latere Arianisme zou hebben gevoed²⁴.

---

²³ Zie: Gal 1,11-12; Rom 1,1 e.a.

²⁴ *Origenes' werk was fundamenteel voor latere theologische reflectie, maar ook ambigu, omdat het spanningen bevatte die hij zelf wel kon samenhouden maar die uiteindelijk, in verschillende contexten, gefragmenteerd geraakten in tegengestelde opvattingen. (John Behr, The Way, p139)*

Arius

De positie van de bisschoppen was niet evident. Voor de universele Kerk genoten zij aanzien als opvolgers van de apostelen, maar in de gemeenschappen zelf kregen zij te maken met sterke en onafhankelijke persoonlijkheden²⁵. Een dergelijke figuur was de priester Arius. Hij stond in een Alexandrijnse traditie van min of meer onafhankelijke denkscholen geleid door spirituele meesters (Pantaenus, Clemens en Origenes) die enigszins los van de bisschoppen opereerden²⁶.

Aartsbisschop Alexander van Alexandrië²⁷ had aanvankelijk Arius hoog op, vertrouwde hem de belangrijke parochie van Baucalis toe en gaf hem toelating om te preken waardoor hij faam verwierf. Maar al vlug rees er argwaan bij een deel van de parochianen. Zij maakten de bisschop er attent op dat hun priester een afwijkende leer verkondigde, die niet klopte met hun geloofszin en hun gebed. Alexander trachtte deze situatie onder controle te krijgen. De leerstellige eenheid moest verzekerd worden. Daartoe bracht hij de priesters van het diocees samen en gaf een theologische lezing over de H. Drie-eenheid, over de verhouding tussen Vader, Zoon en Geest. Het conflict brak hierop helemaal open en leidde tot grote en langdurige spanningen.

Aartsbisschop Alexander stond, zoals de grote traditie het steeds had beleden, voor de mede-eeuwigheid en de gelijke goddelijkheid van de Zoon en de Vader. Arius verzette zich daartegen en stelde dat de Vader altijd vóór de Zoon moest komen. Socrates Scholasticus²⁸ noteert in zijn kerkgeschiedenis het volgende:

Arius, een van de priesters uit zijn diocees, een man met een niet te veronachtzamen logische kracht (...) stelde zich tegen de mening van de Lybiër (i.e. bisschop Alexander) en sprak de stellingen van de bisschop heftig tegen. "Als, zo zei hij, de Vader de Zoon heeft verwekt, had hij die verwekt werd een begin; en hieruit is duidelijk dat er een tijd was dat de Zoon (er) niet was"²⁹.

---

²⁵ Zie in dit verband: Rowan Williams, Arius, History and Tradition, 2nd ed. London 2001, p.42

²⁶ We kennen de school van Pantaenus waar Clemens van Alexandrië gevormd werd. Zelf was hij ook een zelfstandig catechist. Onder Origenes, die hem opvolgde, kwam de catechetische school onder de bisschop. Maar ook hier rees er spanning tussen een onafhankelijke Origenes en zijn bisschop. Zie hierover: Rowan Williams, Heresy & Tradition, Revised Edition, Grand Rapids, Michigan, 2002, p. 110

²⁷ Alexander van Alexandrië (gestorven in 328) was de negentiende patriarch van Alexandrië, een ambt dat hij bekleedde sinds 313. Hij was de aanvoerder van het verzet tegen het arianisme tijdens het Eerste Concilie van Nicea. Hij is eveneens de mentor van zijn opvolger Athanasius van Alexandrië, die een van de belangrijkste kerkvaders zou worden.

²⁸ Socrates Scholasticus (rond 380 - na 439) was een in Constantinopel levende jurist en kerkhistoricus. Socrates is vooral bekend vanwege zijn zeven boeken omvattende kerkgeschiedenis *Ekklesiastikè historia* over de periode tussen 305 en 439.

²⁹ J. Stevenson, A New Eusebius, Documents illustrating the history of the Church to AD 337, 6de druk, London 1995, document 280 p. 321

Hiermee loochende Arius de gelijke goddelijkheid en de mede-eeuwigheid van de Zoon. Hij beriep zich daarvoor op een aantal Schriftteksten. De belangrijkste was Spreuken 8, 22, een tekst die gaat over de Wijsheid, van oudsher begrepen als een beeld van de Zoon: “*De Heer heeft mij vóór al het andere verworven. Toen Hij zijn scheppingswerk begon, schiep Hij mij het eerst*”. Arius schoof deze tekst als argument onder zijn overtuiging dat de Zoon, weliswaar het eerste, maar toch een schepsel was, wat hij in een aantal sterke statements vertolkte: ‘God was niet altijd Vader’, ‘God wordt pas Vader na de verwekking van de Zoon’. ‘Daarom is de Zoon geen God in dezelfde zin als de Vader’. De Vader is de enige God, zoals Deut 6,4 het stelt: “*Ik ben de enige Heer, er is geen ander!*” De Zoon is dus wezenlijk vreemd aan de Vader, hij is een schepsel zoals ook de Geest. De Zoon en de Geest zijn secundaire goden, geschapen tussenwezens tussen God en de latere schepping die zij beiden tot stand zullen brengen in opdracht van de Vader.³⁰

Arius beschouwde het spreken over Christus, Zoon van God als een metafoor, een manier om de uniekheid van het bijzondere schepsel te benoemen dat God, zoals alle schepselen, uit het niets tot stand had gebracht. Dergelijke taal strookte echter niet met de *lex orandi*, de gebedstraditie van de Kerk. De *lex orandi* gold altijd al als basis voor de *lex interpretandi*, voor het meer beredeneerde spreken over het geloof. Arius stelde zich onafhankelijker op, interpreteerde de Schrift ten dienste van een van de grote traditie afwijkende overtuiging en bracht een valse noot binnen in het kerkelijke bidden en aanvoelen³¹. Hij zette de eredienst zelfs met nieuwe en erg gesmaakte liederen naar zijn hand.

---

³⁰ Deze stellingen vinden we verwoord in de drie authentieke teksten die we van Arius bezitten: zijn brief aan bisschop Alexander, de brief aan Eusebius van Nicomedia en zijn geloofsbelijdenis gericht aan keizer Constantijn. Fragmenten uit zijn grote werk, de Thalia (het Banket), zijn bewaard in de Contra Arianos en de De Synodis van Athanasius. Over de mogelijke achtergronden van Arius' positie zie: Frances M. Young, *From Nicaea to Chalcedon*, London 1983-2010, pp. 44-48 en Williams, *Arius, Hersy ans Tradition*, Cambridge 2001, pp. 231-232

³¹ Zelf beweert hij, in zijn brief aan Alexander, zijn leer van de traditie te hebben ontvangen. Over het bestaan van afwijkende, zoekende tradities in deze vroege periode, meestal schoolgebonden, waar Arius door gevormd zou zijn, zie Frances, *From Nicaea to Chalcedon*, p. 47-48

Er lag een authentieke zorg aan de basis van Arius' optreden: het vrijwaren van de absolute andersheid en transcendentie van God, een zorg die hij deelde met de Bijbel. De absolute transcendentie van de Ene gold ook als een dogma voor de neoplatoonse filosofen die de toenmalige cultuur domineerden. Zijn stelling sloeg dus aan. Bovendien was het voor Arius, zoals voor de Griekse geest in het algemeen, moeilijk om een wezenlijke vereniging van God en mens te aanvaarden, zeker als die in een vitale eenheid van een fysieke, lichamelijke persoon gestalte krijgt. Een dergelijke vitale eenheid kon alleen bestaan als de Zoon een schepsel was, afhankelijk voor zijn ontstaan van de wil van God en slechts zijdelings en niet van nature deelhebbend aan God.

Daarnaast was er de zorg om de redding van de mens. Zij hing af van Christus' verwantschap met ons: onze schepselijkheid moest ook de zijne zijn opdat Hij ons kon optillen. Jezus kreeg het statuut van een model-schepsel, met een bijzondere intermediaire status tussen God en mens; Hij is het eerste schepsel, boven alle medeschepselen verheven en met grote waardigheid bekleed, waarachtig en stabiel en met grote morele autoriteit. Die uitzonderlijke status moest Christus' vermogen als leidsman waarborgen.

Escalatie van het conflict en nakende oplossing

Aartsbisschop Alexander en zijn medestanders reageerden. Arius en zijn volgelingen werden uit de kerk van Alexandrië verwijderd. De verbannen Arius werd in Caesarea Maritima ontvangen, een bisschopstad die al eerder Origenes had onthaald. Hij zocht daar de steun van belangrijke leidende figuren van het Oosten die van oudsher een bijzondere zorg hadden voor de menselijkheid van Christus. Bisschop Alexander van zijn kant zocht steun bij de bisschoppen van Egypte en Libië. Ze verzamelden in Alexandrië om Arius en zijn volgelingen officieel te veroordelen, waarna Arius op zijn beurt steun zocht bij de in hoog aanzien staande bisschop Eusebius van Nicomedia³².

---

³² Eusebius van Nicomedia (overleden 341) was de bisschop die keizer Constantijn de Grote doopte. Hij was de (Ariaanse) bisschop van Berytus (het tegenwoordige Beiroet) in Fenicië. Daarna werd hij bisschop van Nicomedia, waar het keizerlijke hof verbleef. Van 338 tot aan zijn dood was hij bisschop van Constantinopel.

Later schreef hij een brief aan bisschop Alexander waarin hij naar verzoening zocht, maar het mocht niet baten. De spanning liep zozeer op dat keizer Licinius tussenbeide kwam en verbood om nog verdere vergaderingen van bisschoppen te houden. Toen Constantijn in 324 het Oosten veroverde³³, ontvlamde de controverse opnieuw in alle hevigheid. Constantijn trachtte te bemiddelen tussen Arius en Alexander, uit zorg voor de eenheid van de Kerk en het Rijk³⁴, maar het werd hem allengs duidelijk dat de controverse niet over details ging. Een eerste vergadering van vijftig bisschoppen uit het Oosten kwam in 324 samen in Antiochië, voorgezeten door bisschop Ossius van Cordoba³⁵. De vergadering nam een credo aan dat hoofdzakelijk de stelling van bisschop Alexander volgde en allen excommuniceerde die stelden dat Christus een louter schepsel is en “*dat er een tijd was dat Hij (er) niet was*”. De excommunicatie was echter veeleer een waarschuwing, want de hele kwestie werd verdaagd naar een oecumenische synode die gepland was in Ancyra³⁶. Dit concilie werd uiteindelijk door Constantijn verplaatst naar Nicea. Het eerste deel van de samenkomst was helemaal gewijd aan de lopende theologische discussie. Meer dan 300 bisschoppen waren er van overal verzameld. Alexander van Alexandrië was vergezeld door zijn diaken Athanasius, die hem later als bisschop zou opvolgen en die de grote voorvechter werd van de door Nicea aangenomen ‘eenwezenlijkheid van de Vader en de Zoon’.

---

³³ In 320 ging Licinius, keizer van het oostelijke deel van het Romeinse rijk, in tegen de godsdienstvrijheid die was vastgelegd in het edict van Milaan uit 313 door een nieuwe christenvervolging te beginnen. Dit was een provocatie tegen Constantijn in het Westen (hl), die uiteindelijk zou uitlopen op de grote burgeroorlog van 324. Licinius, geholpen door Gotische huurlingen, stond voor de traditionele Romeinse religie, terwijl Constantijn en zijn Franken optrokken onder de christelijke standaard van het labarum. Aan beide kanten zag men de strijd in religieuze termen. Hoewel ze in de minderheid leken te zijn, kwamen Constantijns troepen, ongeveer 170.000 man sterk, als overwinnaar uit de drie veldslagen in 324 bij Adrianopolis, de Hellespont, en Chrysopolis.

Na de definitieve nederlaag van Licinius in 324 (hij werd in 325 beschuldigd van samenzweren tegen Constantijn en geëxecuteerd), werd Constantijn alleenheerser over het Romeinse Rijk (Bron: Wikipedia onder Constantijn).

³⁴ De brief van Constantijn gericht aan Alexander en Arius is bewaard door de geschiedschrijver Socrates. Zie: J. Stevenson, *A new Eusebius, Documents illustrating the history of the Church to AD 337*, 6de druk, Lndon 1995, document 287 p. 332.

³⁵ Ossius van Cordoba (ca. 257 – 359), ook bekend als Osius of Hosius, was een bisschop van Cordoba en een van de prominente voorvechters van wat later het katholieke christendom zou worden. Na Lactantius, was hij wat betreft christelijke zaken de voornaamste adviseur van de keizer Constantijn de Grote. Hij bepaalde in hoge mate de inhoud van openbare toespraken, zoals Constantijns, *Oratie aan de heiligen*, een toespraak die de keizer ten overstaan van de verzamelde bisschoppen uitsprak (bron: Wikipedia).

³⁶ Ancyra is het huidige Ankara

De goede belijdenis werd uiteindelijk door de universele Kerk herkend en vastgelegd in de Credo van Nicea:

Ik geloof in één God, de almachtige Vader, Schepper van hemel en aarde, van al wat zichtbaar en onzichtbaar is. En in één Heer Jezus Christus, eniggeboren Zoon van God, vòòr alle tijden geboren uit de Vader, God uit God, Licht uit Licht, ware God uit de ware God. Geboren, niet geschapen, één in wezen met de Vader en door wie alles geschapen is. Hij is voor ons mensen en omwille van ons heil, uit de hemel neergedaald. Hij heeft het vlees aangenomen door de Heilige Geest uit de maagd Maria, en is mens geworden. Hij werd voor ons gekruisigd, Hij heeft geleden onder Pontius Pilatus en is begraven. Hij is verrezen op de derde dag volgens de Schriften. Hij is opgevaren ten hemel: zit aan de rechterhand van de Vader. Hij zal wederkomen in heerlijkheid en aan zijn rijk komt geen einde.

Jezus Christus, Woord van God, geboren uit de Vader, één in wezen met de Vader... en het is Hij die mens geworden is, gestorven en verrezen omwille van ons heil. De hele christenheid, hier vertegenwoordigd en aanwezig onderschrijft deze belijdenis tot op vandaag³⁷.

---

³⁷ De eenwezenlijkheid (*het homoöusion*) van Vader en Zoon zou lang een struikelblok blijven in de volgende decennia. Milde interpretaties van de eenwezenlijkheid zagen het licht. Het zijn de Cappadocische Kerkvaders, Basilius, Gregorius de theoloog (van Nazianze) en Basilius' broer, Gregorius van Nyssa die de verhoudingen binnen de Triniteit zullen doordenken. De moeilijk geaccepteerde term van de 'eenwezenlijkheid' werd in het volgende concilie, dat van Constantinopel (381), vermeden waar het over de goddelijkheid van de Geest ging. Voor de ene Heer Jezus Christus, voor alle tijden geboren uit de Vader weerhoudt de Credo van Nicea-Constantinopel: *dat Hij één in wezen is met de Vader (homoöusios)*. De Heilige Geest echter wordt door de Credo beleden als: *Degene die met de Vader en de Zoon tesamen wordt aanbeden en verheerlijkt (homotimos)*.